

В. В. Худи
Університет імені М. Кюрі-Склодовської
(Люблін, Польща)

ASPEKT STRUKTURALNY PODANIA POLSKIEGO I UKRAIŃSKIEGO W UJĘCIU KOMPARATYSTYCZNYM

Celem niniejszego artykułu jest komparatystyczne ujęcie aspektu strukturalnego podania polskiego i ukraińskiego poprzez pokazanie występujących tu podobieństw i różnic, a przede wszystkim – opisanie modelu kompozycyjnego tekstu, ramy tekstowej, podziału na segmenty oraz relacji między tymi segmentami. Analiza została przeprowadzona w ramach koncepcji wzorca gatunkowego zaproponowanej przez Marię Wojtak. Obok opisu aspektu strukturalnego omówiony zostanie wariant kanoniczny oraz warianty alternacyjne podania w obu językach.

Słowa kluczowe: wzorzec gatunkowy, podanie, aspekt strukturalny, badania genologiczne, wzorzec kanoniczny, wzorce alternacyjne.

Konfrontatywne podejście do wybranych zagadnień językowych zajmuje znaczące miejsce we współczesnej lingwistyce stosowanej. Pozwala ono bowiem na pełniejsze zrozumienie procesów zachodzących w porównywanych językach dzięki kontrastywnemu zestawianiu różnic i szukaniu podobieństw. Opisy porównawcze dotyczą na ogół podsystemów języka. Warto jednak – wydaje się – rozszerzać pola badawcze o porównywanie, np., wzorców gatunkowych funkcjonujących w obrębie określonej, w tym przypadku słowiańskiej, grupy językowej.

Celem niniejszego artykułu jest zatem opisanie oraz porównanie aspektu strukturalnego polskiego i ukraińskiego podania – gatunku przydatnego w funkcjonowaniu w polskiej uczelnianej rzeczywistości i który studenci powinni umieć redagować zgodnie z polską normą.

Rozważania nad strukturą tekstu podania należy rozpocząć od sformułowania definicji tego gatunku mowy. *Słownik języka polskiego* pod red. W. Doroszewskiego (1958–1968) definiuje podanie jako “pismo skierowane do władz z prośbą o coś; petycja”, natomiast *Słownik frazeologiczny języka polskiego* S. Skorupki (1974) podaje nieco skróconą wersję: “pismo z prośbą o co”. Słownik języka ukraińskiego określa ukraińskie podanie (ukr. *заява*) jako “prośbę pisemną, sporządzoną według pewnego wzoru, którą kieruje się do osoby upoważnionej, urzędu lub instytucji” (tłumaczenie z języka ukraińskiego na potrzeby artykułu zostało dokonane przez autorkę).

Z kolei Anna Wierzbicka proponuje następującą formułę definiującą podanie:

“mówię: chcę, żeby stało mi się coś (X)

wiem: to nie może stać się, jeżeli nie powiesz, że chcesz, żeby to się stało

mówię to, bo chcę, żebyś powiedział, że chcesz, żeby to się stało

nie wiem, czy to zrobisz

wiem, że wielu ludzi mówi ci takie rzeczy

wiem, że nie musisz robić rzeczy, które ludzie chcą, żebyś robił” [11, s. 266–269].

Podsumowując powyższe, badaczka stwierdza, iż: “podanie to pisemna wypowiedź kierowana przez jednostkę do instytucji z prośbą o coś, co instytucja ta może przyznać lub nie, przy czym reakcja adresata jest w odczuciu petenta arbitralna i nieprzewidywalna, a mimo wszystko niezbędna do codziennego życia” [11, s. 267].

Podanie jako gatunek użytkowy wpisuje się zatem w krąg zainteresowań badaczy zajmujących się genologią.

Początki myśli genologicznej sięgają czasów starożytności. Już w „Poetyce” Arystotelesa znajdują się podstawowe pojęcia genologii: rodzaj oraz gatunek, a także koncepcja systematyzacji gatunkowej [13, s. 21].

W czasach współczesnych zagadnieniem opisu gatunków wypowiedzi zajmowali się między innymi: S. Skwarczyńska [7], M. Bachtin [1], A. Wierzbicka [10], S. Gajda [3], A. Wilkoń [12], M. Wojtak [14], B. Witosz [13].

Prekursorką polskiej myśli genologicznej była Stefania Skwarczyńska, która twierdziła, iż syntezą teoretycznoliteracką powinny być objęte wszystkie twory słowne. Teza badaczki o tym, że gatunki należą do świata form (struktur) stała się trwałym składnikiem współczesnej genologii lingwistycznej [6, s. 171]. Starając się rozpatrywać gatunki w powiązaniu ze strukturą komunikatu językowego, S. Skwarczyńska wyróżniła wyznaczniki je konstytuujące, do których należą:

1) kategoria podmiotu mówiącego (nadawca) i kategoria odbiorcy oraz relacje zachodzące między nadawcą a odbiorcą (kompetencje językowe, światopogląd, sfera wartości) [7, s. 135–149];

2) sytuacja komunikacyjna: nadawcza, odbiorcza i nadawczo-odbiorcza (może być pojmowana w znaczeniu szerokim – historyczno-społeczno-kulturowe tło powstania gatunku, i wąskim – czynniki czasowo-przestrzenne, decydujące o specyfice poszczególnych gatunków);

3) cel komunikacyjny gatunku, czyli funkcja komunikatu (S. Skwarczyńska wyróżnia następujące funkcje komunikatu: wychowawczo-dydaktyczną, informacyjno-przedstawiającą, ekspresywno-impresywną i rozrywkowo-autoteliczną) [7, s. 99–100],

4) przedmiot (temat) gatunku i jego ujęcie;

5) aspekt stylistyczny gatunku: pole tworzywa przekazu, pole przedstawienia i wyrazu.

Poglądy podobne do teorii S. Skwarczyńskiej wyraża Michaił Bachtin, którego teoria gatunków mowy kształtowała się w bliskim czasie, ale niezależnie od procesu twórczego polskiej badaczki. W swojej teorii M. Bachtin twierdzi, iż wszystkie wypowiedzi człowieka są wypowiedziami gatunkowymi: *“Mówimy wyłącznie przy użyciu określonych gatunków mowy, tzn. wszelkie nasze wypowiedzi posługują się konkretnymi, względnie trwałymi i typowymi formami*

konstruowania całości” [1, s. 373]. Wcześniej kategorię gatunku utożsamiano wyłącznie z utworami literackimi. Natomiast rozważania rosyjskiego badacza pozwoliły nadać gatunkowi status kategorii interdyscyplinarnej: *“W gruncie rzeczy należy do nich (gatunków mowy) zarówno krótka replika potocznego dialogu (przy czym, w zależności od tematu, sytuacji i składu uczestników, wielość odmian jest tu niezmiernie liczna), jak potoczna opowieść i list (we wszystkich jego postaciach), zarówno krótki standardowy rozkaz wojskowy, jak i szczegółowo rozwinięte polecenie, zarówno zbiór najróżnorodniejszych dokumentów służbowych, jak wielokształtny świat publicystyki. Tu też mieszczą się różne wystąpienia naukowych, a także wszystkie gatunki literackie (od porzekadła po wielotomową powieść)”* [1, s. 349].

Bachtin zwraca również uwagę na to, iż gatunki jako typy wypowiedzi charakteryzują się określoną swobodą, giętkością oraz plastycznością. Uczony wprowadził też ich ważne rozróżnienie na gatunki prymarne (proste) i wtórne (złożone). Te ostatnie (np. powieści, dramaty, większe formy publicystyczne itp.) powstają: *“w warunkach skomplikowanego, względnie wysoko rozwiniętego i zorganizowanego porozumiewania się w obrębie kultury, sztuki i nauki, w sferze społeczno-politycznej”*[1, s. 350]. O wyborze konkretnego gatunku decyduje przede wszystkim zamiar komunikacyjny mówiącego.

Opis gatunków mowy M. Bachtina znalazł swoje odzwierciedlenie w badaniach Anny Wierzbickiej. Teoria uczonej zakłada wymodelowanie *“każdego genu poprzez ciąg prostych zdań, wyrażających założenia, intencje i inne akty umysłowe mówiącego, definiujące dany typ wypowiedzi. Elementarność lub quasi-elementarność jednostek semantycznych stosowanych w modelu i ich powtarzalność zapewnia łatwe porównywanie różnych genrów i unaocznia wiążące je relacje strukturalne”* [10, s. 129]. A. Wierzbicka wprost nawiązuje do stwierdzenia Bachtina o tym, że jedną z najważniejszych cech każdego gatunku mowy jest jego zamysł (cel) komunikacyjny. Autorka semantyki elementarnych części mowy starała się uchwycić zhierarchizowane kompleksy aktów umysłowych nadawcy: założeń, emocji i postaw [10, s. 135]. Badaczka zwraca też uwagę na zależność gatunków mowy od czynników kulturowych: *“Każda kultura posiada swój własny sposób charakterystycznych dla niej aktów i gatunków mowy”* [10, s. 228].

O tym, że gatunki mowy są ściśle związane z kulturą mówi również Stanisław Gajda, który definiuje to pojęcie jako: *“[gatunek mowy] – kulturowo i historycznie ukształtowany oraz ujęty w społeczne konwencje sposób językowego komunikowania się; wzorzec organizacji tekstu”* [3, s. 255]. Według S. Gajdy wzorzec gatunkowy obejmuje następujące kategorie:

- 1) formalnojęzykowe;
- 2) kognitywne (obraz świata i hierarchia wartości);
- 3) pragmatyczne (charakterystyka użytkowników i ich intencje).

Obecnie w lingwistyce tekstu badacze często sięgają po rozbudowany układ stratyfikacyjny A. Wilkonia [12, s. 218-219], będący modyfikacją podziału Arystotelesa (rodzaj, gatunek, konkretny tekst). Układ A. Wilkonia zawiera więc następujące elementy:

- 1) rodzaj;
- 2) odmiana rodzaju (podrodzaj);
- 3) gatunek;
- 4) odmiana gatunkowa;
- 5) indywidualium tekstowe.

Ustalenie kategorii rodzaju odbywa się w oparciu o wszystkie najważniejsze odmiany funkcjonalne danego języka etnicznego [12, s. 226].

B. Witosz, biorąc pod uwagę układ stratyfikacyjny A. Wilkonia, na poziomie najwyższym, czyli rodzajowym, proponuje umieścić takie nazwy genologiczne, jak: gatunki artystyczne, naukowe, urzędowe, religijne, potoczne, oficjalne retoryczne oraz gatunki środków masowego przekazu (lista ma charakter otwarty). Na poziomie niższym, czyli podrodzaju, badaczka sytuuje odpowiednio: dla rodzaju artystycznego gatunki liryczne, epickie oraz dramatyczne, zaś dla rodzaju naukowego: humanistyczne, matematyczne, matematyczno-przyrodnicze, itd., z kolei dla rodzaju tekstów masowego przekazu: gatunki telewizyjne, radiowe, prasowe, internetowe [13, s. 137].

Na użytek niniejszego artykułu została przyjęta koncepcja gatunków mowy Marii Wojtak, która definiuje gatunek “jako abstrakcyjny (model, wzorzec) mający jednak różnorodne, konkretne realizacje w formie wypowiedzi, a także jako zbiór konwencji, które podpowiadają członkom określonej wspólnoty komunikatywnej, jaki kształt nadać konkretnym interakcjom” [14, s. 16]. Do komponentów wzorca gatunkowego badaczka zalicza:

- 1) aspekt strukturalny, który opisuje model kompozycyjny tekstu, ramę tekstową, podział na segmenty oraz relacje między tymi segmentami;
- 2) aspekt pragmatyczny, obejmujący uwikłania komunikacyjne (obraz nadawcy i odbiorcy, cel wypowiedzi oraz kontekst życiowy gatunku);
- 3) aspekt poznawczy, który uwzględnia tematykę, punkt widzenia, obraz świata oraz system wartości;
- 4) aspekt stylistyczny – użyte środki językowe, uwarunkowane strukturalnie oraz dookreślone pragmatycznie [14, s. 16–17].

W niniejszym artykule szerzej skoncentrowano się głównie na pierwszym z aspektów, a mianowicie – na aspekcie strukturalnym podania polskiego i ukraińskiego.

Zarówno w języku polskim, jak i ukraińskim podanie ma ściśle określoną strukturę, obejmującą ramę tekstową (inicjalną i finalną część tekstu) oraz część

zasadniczą – treść podania. Schemat struktury wzorca kanonicznego podania przedstawia się w następujący sposób:

Struktura wzorca kanonicznego polskiego podania	Struktura wzorca kanonicznego ukraińskiego podania
<p style="text-align: right;">miejsowość, data</p> <p>dane nadawcy</p> <p style="text-align: right;">określenie adresata</p> <p style="text-align: center;">Tytuł</p> <p style="text-align: center;">Treść podania</p> <p style="text-align: right;">podpis</p>	<p style="text-align: right;">określenie adresata dane nadawcy</p> <p style="text-align: center;">Tytuł</p> <p style="text-align: center;">Treść podania</p> <p>data</p> <p style="text-align: right;">podpis</p>

Rama tekstowa podania polskiego zawiera następujące elementy:

- początek: imię, nazwisko, adres nadawcy, miejscowość, data, określenie adresata;
- zakończenie: podpis.

Ramę tekstową podania ukraińskiego można przedstawić w następujący sposób:

- początek: określenie adresata, imię, nazwisko, adres nadawcy;
- zakończenie: data, podpis.

Ważnym elementem we wszystkich pismach urzędowych jest graficzne rozmieszczenie poszczególnych elementów struktury wypowiedzi. Już na tym etapie analizy porównawczej wzorca gatunkowego podania polskiego oraz ukraińskiego można zaobserwować istotne różnice w tym zakresie. W podaniu polskim, w myśl ustalonej konwencji, informacje o osobie składającej podanie umieszcza się w lewym górnym rogu, natomiast w prawym wskazuje się miejscowość oraz datę napisania podania, a nieco niżej podaje się odbiorcę pisma, często nazwę organu administracyjnego. W podaniu ukraińskim informację dotyczące odbiorcy oraz dane nadawcy umieszcza się razem w prawym górnym rogu. W obu językach tytuł pisma (umieszczany na środku) nie jest elementem obligatoryjnym. Przy czym warto zaznaczyć, że wskazanie tytułu najczęściej ma

miejsce wtedy, gdy podanie ma postać gotowego formularza, np. *Podanie – kwestionariusz paszportowy, Заява – зобов’язання*. Elementy zakończenia ramy tekstowej w podaniu polskim zawierają własnoręczny podpis nadawcy, a w podaniu ukraińskim – datę, którą umieszcza się w lewym dolnym rogu oraz podpis – w prawym. Ukraińskie podanie nie zawiera w żadnej z części ramy tekstowej nazwy miejscowości, w której owo podanie się sporządza.

Zasadnicza treść podania polskiego składa się najczęściej z trzech akapitów, które są oddzielone wcięciem. W pierwszej części, czyli formule początkowej, nadawca przedstawia przedmiot sprawy, z którą się zwraca do odbiorcy, wyraża swoją prośbę: *zwracam się z uprzejmą prośbą o...* lub rzadziej: *proszę o...*. W formule finalnej umieszcza się najczęściej prośbę o przychyłność, np.: *proszę o przychylnie rozpatrzenie mojej sprawy*, która może być rozszerzona o podziękowanie, np.: *liczę na zrozumienie i z góry dziękuję*. W wariacie alternacyjnym podania mogą pojawić się również wyrazy okazujące szacunek dla odbiorcy (element fakultatywny), np.: *z poważaniem, z wyrazami szacunku*. Na podstawie powyższych przykładów można wysnuć wniosek, iż polskie podanie może zawierać jednocześnie dwie prośby: pierwsza z nich jest prośbą o coś konkretnego (np.: o zapomogę, o urlop dziekański, o miejsce w akademiku itd.), zaś druga jest prośbą o przychylny stosunek odbiorcy do sprawy nadawcy. Dzięki drugiej prośbie zwiększa się moc illokucyjna prośby właściwej [5, s. 117].

Podanie ukraińskie może się składać z jednego (jedno- lub kilkuzdaniowego) akapitu. Pod względem długości jest zwykle o wiele krótsze od podania polskiego. W formule początkowej, podobnie jak i w podaniu polskim, opisuje się przedmiot sprawy: *прошу...*. Istotne jest to, że we wzorcu ukraińskim w ogóle nie występuje formuła porównywalna z formułą finalną podania polskiego.

Bardzo istotną częścią podania polskiego jest odpowiednie uzasadnienie prośby. Jest ono jednocześnie aktem informowania o faktach oraz aktem perswazji [5, s. 118]. Uzasadnienie najczęściej poprzedzają zwroty typu: *prośbę swą motywuję tym, że ...; uzasadniam prośbę następująco ...*. Ta część podania ma na celu wzbudzenie zainteresowania odbiorcy oraz przekonanie go do zrealizowania prośby, o którą jest proszony. W związku z powyższym uzasadnienie powinno odznaczać się rzeczowością, jasnością i zwięzłością [4, s. 99]. Akt uzasadnienia wzmacnia również moc illokucyjną prośby. Graficznie uzasadnienie wydzielone jest wcięciem, a w gotowych podaniach-formularzach może być poprzedzone nagłówkiem: *Uzasadnienie*.

W podaniu ukraińskim część uzasadniająca często jest połączona ze zdaniem wyrażającym prośbę: *прошу... у зв’язку з...* Może także w ogóle nie występować, co ilustruje konstrukcja typu: *прошу захиувати мене на посаду інженера деревообробного цеху*. Uzasadnienie nie występuje w oddzielnym, rozbudowanym akapicie. Może mieć także formę wyliczenia argumentów, np.: *Прошу перевести мене з посади асистента на посаду старшого викладача*

кафедри економіки. На посаді асистента працюю з 1992 року. За час роботи на цій посаді виступав на звітно-наукових конференціях, склав кандидатський мінімум з економіки, підготував науковий посібник.

W obu porównywanych wzorcach gatunkowych może pojawić się kolejny element fakultatywny – załączniki. Dzięki nim fakty, które zostały przedstawione w części zasadniczej mogą się uwiarygodnić. W podaniu o indywidualny tok studiów rolę załączników mogą pełnić, np.: zaświadczenie potwierdzające studiowanie na dwóch kierunkach, zaświadczenie lekarskie potwierdzające stan zdrowia czy zaświadczenie o zatrudnieniu. Przedstawione w nich fakty-argumenty są zwykle jedynymi uzasadnieniami prośby skierowanej do odbiorcy ze względu na to, że podanie ukraińskie takiego uzasadnienia nie zawiera.

W polskim i ukraińskim podaniu mogą występować wzorce alternacyjne, do których należą, np. podania zbiorowe. E. Malinowska zalicza również do tej grupy wzorców podania, które mają postać kwestionariusza czy formularza. W obu językach taki rodzaj podania obecnie pojawia się coraz częściej. Prawdopodobnie jest to związane z dążeniem różnych instytucji do ujednoczenia pism w sytuacji ich częstej powtarzalności [5, s. 122].

Znajomość różnic i podobieństw określonych gatunków mowy ma szczególne znaczenie w metodyce nauczania języków obcych. Współczesne opracowania glottodydaktyczne coraz częściej sięgają do różnorodnych opisów konfrontatywnych, co jest zgodne z współczesnymi tendencjami rozwoju różnych dziedzin nauki poprzez ich integrację i wzajemne wzbogacanie się. Wydaje się jednak, że nadal brakuje opracowań wychodzących poza konfrontatywne podejście do podsystemów języków, zwłaszcza w odniesieniu do gatunków mowy. Badania genologiczne w ujęciu komparatystycznym mają wymiar nie tylko teoretyczny, ale również praktyczny. Przekładają się bowiem na konkretne rozwiązania metodyczne w opracowaniach glottodydaktycznych, co jest zgodne z nowoczesnym podejściem do efektywności kształcenia.

Л і т е р а т у р а :

1. *Bachtin M.* Estetyka twórczości słownej. – Warszawa : Państwowy Instytut Wydawniczy, 1986. – 576 s.
2. *Dobrzyńska T.* Gatunki pierwotne i wtórne (Czytając Bachtina), [w:] *Typy tekstów. Zbiór studiów*, [red. T. Dobrzyńska]. – Warszawa : Wyd-wo IBL PAN, 1992. – S. 75–81.
3. *Gajda S.* Gatunkowe wzorce wypowiedzi, [w:] *Współczesny język polski*, [red. J. Bartmiński]. – Lublin : Wyd-wo UMCS, 2001. – S. 245–258.
4. *Kuziak M., Rzepczyński S.* Jak dobrze napisać. – Bielsko-Biała : Wyd-wo Park, 2002. – 330 s.
5. *Malinowska E.* Wypowiedzi administracyjne – struktura i pragmatyka. – Opole : Wyd-wo UO, 2001. – 175 s.

6. *Skwarczyńska S.*, Niedostrzeżony problem podstawowy genologii, [w:] Eadem: Wokół teatru i literatury. *Studia i szkice*. – Warszawa : Instytut Wydawniczy Pax, 1970. – 366 s.
7. *Skwarczyńska S.*, Wstęp do nauki o literaturze, t. III. – Warszawa : Pax, 1965. – 411 s.
8. *Słownik języka polskiego* / red. W. Doroszewski. – Warszawa : Wyd-wo Naukowe PWN, 1958–1968.
9. *Słownik frazeologiczny języka polskiego* / red. S. Skorupka. – Warszawa : Wiedza Powszechna, 1974.
10. *Wierzbicka A.* Genry mowy, [w:] *Tekst i zdanie. Zbiór studiów* / red. T. Dobrzyńska, E. Janus. – Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1983. – S. 125–138.
11. *Wierzbicka A.* Język – umysł – kultura / red. J. Bartmiński. – Warszawa : Wyd-wo Naukowe PWN, 1999. – 592 s.
12. *Wilkoń A.* Spójność i struktura tekstu. – Kraków : Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas, 2002. – 304 s.
13. *Witosz B.* Genologia lingwistyczna. Zarys problematyki. – Katowice : Wyd-wo Uniwersytetu Śląskiego, 2005. – 258 s.
14. *Wojtak M.* Gatunki prasowe. – Lublin : Wyd-wo UMCS, 2004. – 327 s.
15. *Словник української мови* : в 11 томах [Електронний ресурс]. – Т. 3, 1972. – Режим доступу : <http://sum.in.ua/s/zajava>.

Худи В. В. Структурний аспект польської та української заяви: контрастивний аналіз.

Мета статті – дослідити схожі і відмінні риси у структурі польської та української заяви. У розвідці описано композиційну модель тексту, текстову рамку, основні сегменти тексту, а також зв'язки між ними. Аналіз здійснено в рамках концепції "жанрового зразка", запропонованої польською дослідницею Марією Войтак. Крім опису структурного аспекту, звернено увагу на канонічний варіант і альтернативні різновиди заяв в обох мовах.

Ключові слова: жанровий зразок, заява, структурний аспект, генологічні дослідження.

Hudy V. V. The structural aspect of the Polish and Ukrainian request letter from a comparative perspective.

Comparative studies are strongly represented in the output of contemporary applied linguistics as they allow academics to gain a more complete understanding of the processes taking place in the languages under study through a contrastive analysis of differences and a systematic search for similarities. Comparative investigations usually probe into the subsystems of the studied language. However, it seems worthwhile to expand that research field to include comparisons of, for example, genre patterns functioning in a specific (in this case Slavic) language group. The aim of this article is to present a comparative analysis of the structural aspect of the Polish and Ukrainian request letter by pointing to the relevant similarities and differences, and primarily – to describe the composition model, the textual framework, division into segments and the relationships between those segments in a particular text. The analysis was carried out with the use of the genre pattern concept proposed by Maria Wojtak. Apart from an account of the structural aspect, the article also discusses the basic variant as well as the alternative variants of request letter in each of the studied languages.

Keywords: genre pattern, request letter, structural aspect, literary studies, basic variant, alternative variants.